

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ІНТЕГРАТИВНА ВЛАСТИВІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Стаття присвячена теоретичному аналізу понять «культура», «психологічна культура» та «професійно-психологічна культура». Розглядається різниця між життєвою та науковою, загальною (базисною) та професійною психологічною культурою особистості. Розкрито зміст та сутнісні характеристики феномену професійно-психологічної культури як інтегративної властивості соціального працівника, що виступає одним із основних показників його особистісного і професійного розвитку. Сформульовано власне узагальнене визначення професійно-психологічної культури соціального працівника як багатокомпонентної структури, наведено її функції та основні складові.

Ключові слова: культура, психологічна культура, професійно-психологічна культура, соціальний працівник, ціннісно-смысловий компонент, емоційний компонент.

Постановка проблеми. Особливості кризових процесів сучасного українського суспільства в умовах посилення соціально-економічного напруження та зростання ворожості призвели до загострення проблем у сфері вищої освіти, що особливо стосується підготовки фахівців «професійної допомоги». Їх недостатня психологічна підготовка може призвести до виникнення стресів, синдрому емоційного вигорання, інших хворобливих станів та професійних криз.

Високий рівень професійно-психологічної культури сприяє ефективності діяльності в психотравмуючих професійних ситуаціях, збереженню психічних і фізіологічних резервів, стійкості до впливу психоемоційних стресорів у несприятливих, іноді навіть нелюдських, умовах. В іншому випадку будь-який об'єктивно незначний руйнівний вплив може стати чинником невідомої травми, призвести до розладу психіки. Тому необхідною умовою забезпечення психологічного здоров'я майбутнього соціального працівника є цілеспрямований розвиток його психологічної культури у процесі професійної підготовки. Наукова проблема полягає в тому, що сучасна психологія ще остаточно не визначилася ні з формулюванням поняття професійно-психологічної культури соціального працівника, ні з виокремленням її компонентів, що ускладнює діагностику та розробку технології її розвитку безпосередньо у студентів спеціальності «Соціальна робота».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття «культура» аналізується у роботах О.М. Леонтьєва, Ю.А. Жданова, М.С. Кагана, В.Є. Давидовича, І.Ф. Ісаєва, Д. Мацумото, Н.З. Чавчадзе, Е.С. Маркаряна та інших. Дослідженням загальної (базисної) психологічної культури займалися Я.Л. Коломінський, О.І. Мотков, Л.С. Колмогорова, Я.С. Бойченко, В.О. Аристова, О.В. Пузікова, А.В. Фурман,

О.С. Морщакова. Особлива увага аналізу змісту поняття «психологічна культура» у професійному контексті приділяється в акмеологічних дослідженнях (Є.О. Клімов, А.О. Деркач, Н.І. Ісаєва, Н.Т. Селезнева, С.М. Щербакова, Н.В. Кузьміна, Г.І. Марасанов).

Найбільша кількість робіт присвячена вивченню особливостей становлення професійно-психологічної культури у працівників освіти, суб'єктів педагогічного процесу: педагогів, вчителів, викладачів (Н.Ю. Певзнер, В.В. Семикін, О.С. Созонюк, О.Г. Видра, Н.І. Мачинська, Н.В. Пророк, В.Б. Лагутін), керівників системи освіти (Н.Т. Селезньова, Г.М. Кот), державних службовців, управлінців (Г.І. Марасанов, Г.Є. Улунова), практичних психологів освіти (Н.І. Ісаєва, С.К. Шандрук, Н.І. Волошко), учнівської молоді (В.В. Рибалка, Т.Б. Тарасова, О.А. Рудомьоткіна, І.Г. Євстаф'єва).

І лише поодинокі дослідження фрагментарно охоплюють питання професійно-психологічної культури безпосередньо соціальних працівників (З.Л. Становських, О.О. Кісенко). На сьогоднішній день системних досліджень із заявленої проблеми не проводилось, вона не знайшла достатнього відображення у психологічних працях.

Мета статті – теоретичний аналіз феномену професійно-психологічної культури як складної інтегративної властивості соціального працівника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення змісту та особливостей професійно-психологічної культури неможливе без аналізу основних дефініцій базових понять «культура» та «психологічна культура». З точки зору філософії культура (з лат. cultura – обробка, вирощування, освіта, розвиток, поклоніння) визначається як творча прогресивна діяльність людства в усіх сферах свідомого буття, що спрямована на перетворення соціальної дійсності, на всебіч-

ний прояв і розвиток сутнісних сил людини. У переносному значенні культура розглядається як «догляд, покращення, вдосконалення тілесно-душевно-духовних нахилів і здібностей людини» [20, с. 229].

Культуру можна розглядати на рівні всього суспільства, певної професійної групи та окремої особистості. Культура особистості є суб'єктивним відображенням соціокультурних надбань суспільства та професійного співтовариства. У психологічних дослідженнях культура постає як концентрований досвід людства, що сприяє соціальній інтеграції, регуляції поведінки, осмисленню, розумінню зовнішньої реальності та реалізації внутрішнього потенціалу людини [13, с. 62]; «набір установок, цінностей, уявлень і моделей поведінки, що розділяються групою людей, але відмінних для кожного індивіда, котрі передаються від покоління до покоління» [12, с. 52].

У зв'язку з цим культура в суб'єктивному значенні розглядається як сукупність знань, умінь, навичок, установок, переконань, раціонально організованих форм людської життєактивності (вчинків, поведінки, діяльності, спілкування), реалізація яких дозволяє розвиненій особистості накопичену соціальну інформацію ефективно транслювати в усі аспекти життєдіяльності, гармонізуючи при цьому свої відносини з соціумом та природним довкіллям [21, с. 14].

Акмеологи визначають культуру як особистісну та діяльнісну характеристику, процес самореалізації сутнісних сил, здібностей людини, розкриття творчого потенціалу в різних сферах життя, що слугує її саморозвитку, самовдосконаленню, гармонізації відносин між людьми [2].

На основі аналізу різноманіття тлумачень феномену культури виділяють три основні підходи до її визначення: аксіологічний, діяльнісний та особистісний. Із точки зору аксіологічного підходу сутність культури складає сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством; діяльнісний підхід до культури полягає у її визначенні як способу реалізації творчого потенціалу і здібностей людини в конкретній діяльності, що здійснюється з точки зору суспільної значущості. У свою чергу специфіка особистісного підходу виражається в тому, що такий феномен є властивістю особистості, яка проявляється у здатності до саморегуляції, творчої реалізації власної діяльності, думок, почуттів [10].

Узагальнення вищесказаного та виокремлення спільного у наведених визначеннях щодо розуміння культури дає нам можливість говорити про це поняття як рівень оволодіння певною сферою знань чи діяльності в суб'єктивному розумінні, тобто як утворення особистості, систему специфічних цінностей та норм життєдіяльності, рівень досконалості в розвитку відповідної особистісної та професійної майстерності конкретної людини.

Слід зауважити, що визначення загального поняття культури вже містить як невід'ємні його професійні складові.

Оскільки професійно-психологічна культура виступає складовою загальної культури і одним із видів [5], рівнів [15; 18] психологічної культури особистості, наступною ланкою для аналізу виступає поняття «психологічна культура». Остання виступає ядром загальної культури особистості, важливою умовою адаптації людини до творчої суспільної діяльності та продуктивного саморозвитку [18, с. 318]. На думку Н.І. Ісаєвої, основою професійно-психологічної культури є саме розвинена психологічна культура як специфічний спосіб актуалізації потреби в професійній самоосвіті та самовдосконаленні [4].

Звернемося до розгляду уявлень про сутність психологічної культури, спираючись на аналіз психологічної літератури. Важливо зазначити, що проблема психологічної культури належить до недостатньо розроблених у вітчизняній психології питань, які «практично зігноровані в англійському сегменті світової психології» [11, с. 125]. Це поняття є відносно новим у психологічній науці, воно не потрапило до жодного вітчизняного психологічного словника, виданого у ХХ столітті, але привертає все більшу увагу дослідників і активно входить до сучасної наукової літератури. На сьогоднішній день серед науковців не існує загальноприйнятого розуміння поняття психологічної культури та логічно завершеного його визначення.

Перші теоретичні дослідження психологічної культури здійснено в контексті праці педагога та спілкування у трудових колективах у роботах Н.В. Чепелевої, В.І. Войтко, О.О. Бодальова, М.М. Обозова, О.В. Проскури.

Психологічна культура розглядалася як система знань із психології, практичних умінь і навичок, психологічних якостей, їх використання для успішної праці у певній галузі, що передбачає здатність бачити за поведінкою людини її душевний стан, індивідуальні особливості, рівень розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, рис характеру; вміння орієнтуватися у професійних ситуаціях, вибирати відповідні способи спілкування, грамотно впливати на психіку особистості, сприяти її гармонійному розвитку [22].

Основою психологічної культури за М.М. Обозовим є здатність до самопізнання та пізнання інших людей у всьому їх різноманітті (розуміти власні переживання та почуття, відчувати емоційні стани інших людей, розбиратися у стосунках із ними). Психологічна культура дає відчуття задоволеності життям, оскільки сприяє гармонійному особистісному розвитку, підвищує ефективність навчання і професійної діяльності, забезпечує психологічний комфорт у цілому [9, с. 6–7].

За Я.Л. Коломінським психологічна культура складається з двох основних компонентів: теоретичного (теоретико-концептуального) та практичного або «психологічної діяльності». При цьому він розглядає таке поняття в двох основних аспектах: фонову психологічну культуру, яка потрібна будь-якій людині (загальний аспект) та професійно-психологічна культура, яка відрізняється специфікою в певній сфері діяльності особистості [6.].

Як бачимо, у вказаних дослідженнях психологічна культура зводиться в основному до психологічної грамотності та компетентності. Хоча вже Н.В. Чепелева важливого значення надає по суті її рефлексивному компоненту – вмінню аналізувати свою поведінку, виявляти недоліки у власній професійній діяльності, наявність чи відсутність у себе необхідних професійно важливих якостей [22, с. 5].

У більшості досліджень цей феномен виступає як усвідомлена, напрацьована особистістю система ефективних умінь, засобів самопізнання, саморегуляції емоцій, саморозвитку, самоорганізації життєдіяльності та побудови здорових стосунків із людьми.

Розрізняють два види (які можна розглядати також як взаємозалежні рівні) психологічної культури – життєву та наукову. Життєва психологічна культура є результатом стихійного, некерованого нагромадження життєвого досвіду, що реалізується на рівні інтуїтивних рішень і вчинків без спеціальної психологічної підготовки. Наукова психологічна культура передбачає оволодіння системою спеціальних психологічних знань та вмінь ефективно використовувати їх для вирішення різних завдань психологічного змісту. Залежно від того, виникають такі проблеми поза професійною діяльністю чи в межах професійних обов'язків, наукова психологічна культура у свою чергу поділяється на два види – загальну і професійну наукову психологічну культуру [18, с. 319].

Поняття загальної (або базисної) психологічної культури особистості характеризується наявністю ознак, параметрів, що визначають готовність ефективно вирішувати широке коло повсякденних завдань та виконувати широкий спектр соціальних ролей, незалежно від особливостей конкретної професійної діяльності [5]. Вона забезпечує оптимальне розв'язання людиною різноманітних ситуацій із психологічним змістом у сфері непрофесійної діяльності і спілкування [18]. Професійна психологічна культура у свою чергу визначається специфікою певної діяльності, особливостями професійних завдань, виступає необхідним компонентом професіограми фахівців групи професій «людина-людина» (за Є.О. Клімовим) і є вирішальною умовою їхньої якісної професійної діяльності [18, с. 319].

Перші спроби системного аналізу загальної (базової) психологічної культури як самостійного психологічного феномену, що дозволяє людині будувати стосунки з собою та іншими, були здійснені у працях О.І. Моткова, Л.С. Колмогорової, Я.С. Бойченко, В.О. Аристової, О.В. Пузикової, А.В. Фурмана, О.С. Морщакової та інших.

О.І. Мотков дає досить розгорнуту характеристику загальної психологічної культури, яка у розвиненому вигляді включає гуманістично орієнтовані культурно-психологічні базові прагнення і навички: високу здатність особистості до самоорганізації і саморегуляції власної життєдіяльності; вміння пізнавати і реалістично оцінювати свою особистість, адекватні ставлення (до себе, до інших людей, до оточуючого світу); достатньо високий рівень звичайного і ділового спілкування; творчий підхід до справи [8, с. 8].

Загальна психологічна культура за Л.С. Колмогоровою є системою характеристикою особистості, яка сприяє успішній соціальній адаптації, ефективному самовизначенню в соціумі, задоволеності життям, саморозвитку і самореалізації. Вона охоплює психологічну грамотність та компетентність у розумінні самого себе, внутрішнього світу іншої людини та її сутності, поведінки, відносин між людьми; ціннісно-смысловий компонент, оснований на гуманістично-орієнтованому світогляді, ціннісних орієнтаціях, прагненнях, інтересах; рефлексію високого рівня розвитку та творчість стосовно людинознавства та власного життя [5, с. 34–35].

Я.С. Бойченко вважає вказаний феномен вершинним утворенням особистості, в якому відображається рівень її зрілості і здатності вирішувати проблеми взаємодії з соціальним оточенням та із самим собою, психологічна освіченість у поєднанні з готовністю і вмінням використовувати її в повсякденному житті з метою самопізнання, підвищення ефективності спілкування, що забезпечує безпеку, гуманність і успішність різних форм взаємодії людей [1, с. 30].

О.В. Пузикова вказує на провідну роль психологічної культури у процесі самоактуалізації, характеризує її як комплексну властивість особистості, що характеризується високою якістю самоорганізації та саморегуляції її життєдіяльності, є основою психологічного здоров'я, а також виділяє когнітивний, афективний та мотиваційний компоненти [14, с. 9].

За концепцією А.В. Фурмана і О.С. Морщакової «психокультура» розглядається в якості найвищого рівня самоорганізації «метасистеми регуляції життєдіяльності людини» і визначається як ціннісно-смыслова саморегуляційна система розумового, соціального, екзистенційного і духовного розвитку та самореалізації людини, що має такі складові: цінності та ціннісні орієнта-

ції; оцінки і рефлексія; значеннєві системи; смислоформи та сенсоформи [21, с. 16].

Як бачимо, загальна психологічна культура є самостійним феноменом, складним системним, інтегративним та багатовимірним психологічним утворенням, яке зумовлює ефективність психологічних засобів саморегуляції, самоуправління (самоорганізації) та самозміни, а також універсальність регулятора соціальної взаємодії людей, інструменту впливу на інших (що становить основу надання психологічної допомоги клієнтам суб'єктами соціономічних професій).

Термін «професійно-психологічна культура» як синонім професійної психологічної культури вживають у свої працях Н.І. Ісаєва [4] та В.В. Семикін [17]. Професійно-психологічна культура на відміну від буттєвої, загальної передбачає саме професійну психологічну діяльність і практичне знання, що має наукове обґрунтування; належне засвоєння і використання здобутків сучасної теоретичної, прикладної та практичної психології для виконання професійних завдань.

Спираючись на вказані дослідження, у цій роботі під конструктом «професійно-психологічна культура» ми будемо розуміти саме професійний аспект цього феномену (як різновид або рівень психологічної культури) в контексті професійної психології та конкретної професійної діяльності.

В акмеологічних дослідженнях це поняття розглядається як системне утворення, що являє собою єдність цінностей, сутнісних сил особистості, направлених на творчу реалізацію діяльності [2]. Г.Є. Улунова визначає професійно-психологічну культуру у вузькому розумінні як комплексне особистісне утворення фахівця, що має динамічну природу, оскільки забезпечує прогресивні показники його психічного розвитку відповідно до вимог професії [19, с. 301].

За Н.І. Ісаєвою, професійно-психологічна культура виступає складним і багатоплановим феноменом, що є символічною онтологічною проекцією існування професії, особливим способом діяльності по перетворенню професійних здібностей і вмій; механізмом адаптації і збереження професійної ідентичності в полікультурному освітньому просторі, узагальненим показником рівня професіоналізму; фактором впорядкованості і керованості професією та можливості оволодіння нею. В якості основних складових факторів розвитку та форм прояву професійно-психологічної культури психолога освіти Н.І. Ісаєва виділяє аутопсихологічну культуру (Я); предметно-психологічну (Інший), соціально-психологічну культуру (Ставлення) і культуру психічної діяльності; а також виокремлює інтуїтивний, раціональний, ціннісний і творчий типи професійно-психологічної культури [4].

О.Г. Видра з позиції особистісного, рефлексивно-ціннісно-креативного підходу сформулював визначення професійно-психологічної культури як системної характеристики його особистості, високого рівня соціально та внутрішньо-особистісно обумовлених, свідомо засвоєних цінностей, що являють собою сукупність психологічних знань, вмій, навичок, здібностей, використання і функціонування яких забезпечує високопрофесійну психологічну діяльність [15, с. 207].

Аналіз досліджень, присвячених проблемі загальної психологічної культури та професійно-психологічної культури, продемонстрував відсутність єдиного розуміння вище окресленого феномену. У психологічній науці відсутня цілісна, системна теорія професійно-психологічної культури без внутрішніх протиріч, яка б враховувала сучасні культурно-історичні реалії. Тому в окрему групу праць, присвячених вивченню професійно-психологічної культури, віднесемо ті, в яких вона розглядається як самостійний психологічний феномен, складне структурне утворення, в основі якого знаходиться система психологічних гуманістичних цінностей, а рефлексія та саморозвиток становлять інструментальну основу її формування.

У роботі ми будемо опиратися на сучасну концепцію професійно-психологічної культури працівників освіти (педагоги, вихователі, психологи, соціальні працівники та інші) в парадигмі діяльного саморозвитку, розроблену колективом лабораторії психодіагностики та науково-психологічної інформації Інституту психології імені Г.С. Костюка [11]. Важливі сутнісні ознаки професійно-психологічної культури відповідно до вказаної парадигми, на яких вона оснований, розкриті у роботах В.В. Семикіна, Н.Ю. Певзнер, Н.В. Пророк, С.Б. Кузікової, Т.Б. Тарасової.

Вивчаючи професійно-психологічну культуру педагога, В.В. Семикін дав ґрунтовне і важливе для нашого дослідження визначення: багатовимірна інтегративна характеристика його як особистості і суб'єкта діяльності, яка виступає ядром структури професійно важливих якостей і забезпечує високий рівень соціально-психологічної безпеки, гуманності й успішності професійної діяльності, а також можливості його самореалізації [17, с. 22]. Як особлива психічна властивість вона своєрідним чином пронизує і об'єднує особистість, індивідуальність та суб'єктність людини, проте не зводиться до жодної з них. Автор також виділив наступні компоненти професійно-психологічної культури: рефлексивно-перцептивний, когнітивний, афективний, комунікативний, вольовий, ціннісно-смысловий, підсистему досвіду соціальної взаємодії; причому три останніх є системоутворюючими, а ціннісно-смысловий компонент виступає стержневим, інтегруючим, саме від нього залежить її зрілість в цілому [17, с. 34].

Н.Ю. Певзнер аналогічним чином вважає професійно-психологічну культуру інтегративним утворенням особистості, яке включає в себе взаємопов'язані психологічні властивості, виконує ціннісно-регулятивну функцію психіки в професійній діяльності і забезпечує високий рівень її ефективності, а також саморозвиток і самореалізацію особистості як у професії, так і в межах життєвої стратегії в цілому. Вона виділяє регулятивний, аксіологічний, комунікативний, рефлексивний та когнітивний компоненти психологічної культури [10, с. 6; 9].

Розглядаючи професійно-психологічну культуру працівників освіти в парадигмі діяльнісного саморозвитку, Н.В. Пророк характеризує її в якості важливого психологічного засобу саморегуляції людини, інтегрального поєднання взаємопов'язаних компонентів: когнітивного (освіченість, специфічні знання, яких потребує актуальна ситуація); поведінкового (діяльнісного); ціннісно-смислового (гуманістичні цінності, духовно-моральні установки, які детермінують ставлення до людей, світу, власної діяльності); мотиваційного (спрямованість на особистість, мотиви професійного саморозвитку) та рефлексивного (інструментальна складова, що передбачає самоаналіз, розуміння і знання себе та інших людей; адекватну самооцінку) [11, с. 124–125].

Уявлення щодо функціональних характеристик феномену різноманітні, однак у цілому їх об'єднує виокремлення наступних функцій: інтегративної, адаптивної, гармонізуючої, комунікативної, емотивної, креативної [10; 17]. Професійно-психологічна культура виконує також ціннісно-регулятивну, мотивувальну, фасилітаивну, розвивальну функції у професійній діяльності, котра забезпечує високий рівень її успішності і самореалізацію особистості в житті і професії [11, с. 125].

С.Б. Кузікова аналізує психологічну культуру як суб'єктну активність у контексті механізмів усвідомленого саморозвитку, особистісну властивість, що відображає ставлення суб'єкта до обмежень та ресурсів особистісного зростання, характеризується формуванням особистих психологічних технік (індивідуально-своєрідних психологічних засобів управління психікою і поведінкою) перебудови суб'єктивного життєвого досвіду [7, с. 42].

Т.Б. Тарасова під професійно-психологічною культурою розуміє складну інтегративну властивість особистості, необхідну умову її соціально-психологічної адаптації, творчої професійної діяльності та продуктивного саморозвитку, що базується на гуманістичній спрямованості, беззаперечній цінності людської особистості й значущості всіх її проявів та сприяє ефективному вирішенню професійних завдань психологічного змісту. У структурі професійно-психологічної культури вона виділяє три компоненти: когнітивний, емотивний і конативний [18, с. 320–321].

Вищенаведені визначення розкривають істотні характеристики професійно-психологічної культури, але жодне з них не є вичерпним, оскільки не враховує специфічні особливості професії «соціальна робота». Професійно-психологічна культура соціального працівника є особливим особистісним утворенням, що забезпечує його успішну роботу з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

За визначенням Міжнародної Асоціації соціальних працівників місією соціальної роботи як професійної діяльності є надання клієнтам можливостей повного розвитку їх особистісного потенціалу, задоволення власних потреб, покращення свого життя та попередження виникнення дисфункцій. Професія соціального працівника сприяє соціальним змінам, вирішенню проблем міжособистісних стосунків, реалізує ідею наснаження людей з метою забезпечення їх соціального включення [16, с. 144].

На основі вищевикладених наукових уявлень під професійно-психологічною культурою соціального працівника будемо розуміти самостійний багатомірний психологічний феномен, комплексне інтегративне особистісне утворення, що становить цілісну сукупність взаємопов'язаних психологічних властивостей (мотиваційних, емоційних, рефлексивних, регулятивних), оснований на гуманістично-орієнтованому ціннісно-смисловому аспекті (системі професійно-значущих ціннісних орієнтацій та смислів), розвиненій рефлексії та продуктивному саморозвитку, виступає ядром структури професійно важливих якостей, забезпечує високий рівень саморегуляції, ефективності соціальної взаємодії та успішності професійної діяльності в галузі соціальної роботи.

У роботі ми дотримуємося думки, що властивості професійно-психологічної культури входять до структури особистості фахівця, виступаючи необхідною складовою системи його професійно важливих якостей, особистісної зрілості та психологічного здоров'я. Саме професійно-психологічна культура соціального працівника забезпечує високий рівень внутрішньої узгодженості його особистісних та професійних якостей, що сприяє адекватності, ефективності та успішності професійної взаємодії.

Розвинені психологічні знання, вміння та навички, так само як і психологічні якості та здібності, найбільш значущі для майбутнього соціального працівника, наповнюють усі виділені нами компоненти його професійно-психологічної культури: ціннісно-смисловий, емоційний, рефлексивно-регулятивний та комунікативний, які детально будуть розглянуті у наступній публікації. При цьому перевага надається соціальним, комунікативним, перцептивним та інтерактивним якостям,

соціогенним здібностям, що пов'язано зі специфічною соціальною роботою як професійної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Як бачимо, виділяють три основні підходи до визначення поняття «культура»: аксіологічний, діяльнісний та особистісний. З урахуванням вказаних підходів у цьому дослідженні культура розглядається як рівень оволодіння певною сферою знань чи діяльності в суб'єктивному розумінні, тобто як утворення особистості, система специфічних цінностей та норм життєдіяльності, рівень досконалості в розвитку відповідної особистісної та професійної майстерності конкретної людини.

Розвинена психологічна культура виступає ядром загальної культури особистості, важливою умовою її адаптації до творчої суспільної діяльності та продуктивного саморозвитку. Розрізняють життєву та наукову психологічну культуру, яка у свою чергу поділяється на два види – загальну та професійну наукову психологічну культуру. Загальна (або базисна) психологічна культура особистості забезпечує оптимальне розв'язання людиною різноманітних ситуацій із психологічним змістом у сфері непрофесійної діяльності і спілкування. Професійно-психологічна культура виконує ціннісно-регулятивну, мотивувальну, фасилітаивну, розвивальну, інтегративну, адаптивну, гармонізуючу, комунікативну, емотивну та креативну функції у професійній діяльності.

На основі узагальнення основних наукових уявлень у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів сформульовано власне визначення професійно-психологічної культури соціального працівника з урахуванням специфіки соціальної роботи як професійної діяльності. Нами також виділено компоненти професійно-психологічної культури соціального працівника: ціннісно-смісловий, емоційний, рефлексивно-регулятивний та комунікативний. Постає необхідність подальшого дослідження сутності та структурних складових професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників, а також ефективних засобів її діагностики та розвитку в умовах університету.

Література:

1. Бойченко Я.С. Здоровьесбережение современной молодёжи: монография. Харьков : Издательство «Иванченко И.С.», 2013. 195 с.
2. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала. Воронеж : НПО «МОДЭК», 2004. 752 с.
3. Євстаф'єва І.Г. Психологічна культура як інтегративна характеристика особистості та запорука розвитку творчого мислення у підлітків. *Bulletin of Postgraduate education : collection of scientific papers. Series "Social and behavioral sciences"*. Vol. 1. № 30. 2016. С. 56–67.
4. Исаева Н.И. Развитие профессиональной культуры психолога образования: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.13 / Белгородский государственный университет. Белгород, 2002. 487 с.
5. Колмогорова Л.С. Диагностика психологической культуры школьников: практ. пособие для шк. психологов. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. 360 с.
6. Коломинский Я.Л. Психологическая культура – условие и цель деятельности психолога. *Психалогия*. Минск. 2000. № 2 (19). С. 14–19.
7. Кузікова С.Б. Психологічна культура як суб'єктна активність: механізми становлення суб'єкта саморозвитку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2012. Вип. 39. С. 36–42.
8. Мотков О.И. Психология самопознания личности: практическое пособие. Москва : Треугольник, 1993. 96 с.
9. Обозов Н.Н. Психологическая культура взаимных отношений. Москва : Знание, 1986. 48 с.
10. Певзнер Н.Ю. Психологическая культура педагога и эффективность профессиональной деятельности: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13; 19.00.03 / Казанский государственный технический университет им А.Н. Туполева. Казань, 2007. 22 с.
11. Пророк Н.В. Внутрішні передумови психологічної культури працівників освіти. *Перспективні питання психології: зб. наук. праць*. Слов'янськ : ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2017. С. 124–132.
12. Психология и культура / под ред. Д. Мацумото. Санкт-Петербург : Прайм-Евразнак, 2002. 416 с.
13. Психология личности: словарь-довідник / за ред.: П.П. Горностай, Т.М. Титаренко. Київ : Рута, 2001. 320 с.
14. Пузикова О.В. Психологическая культура как фактор самоактуализации личности (На примере личности учителя): автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Дальневосточный государственный университет. Хабаровск, 2003. 24 с.
15. Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: навч.-метод. посіб. / ред. В.В. Рибалки. Київ : ІПППО АПН України, 2005. 298 с.
16. Семигіна Т., Брижовата О. Міжнародне визначення соціальної роботи. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2002. № 3, 4. С. 144–145.
17. Семикин В.В. Психологическая культура в педагогическом взаимодействии: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена. Санкт-Петербург, 2004. 48 с.

18. Тарасова Т.Б. Психологічна культура особистості як актуальний виклик сьогодення. *Світосгляд – Філософія – Релігія: Зб. наук. пр.* Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». 2013. Вип. 4. С. 315–324.
19. Улунова Г.Є. Структура та рівні культури професійного спілкування як інваріанта професійної психологічної культури. *Світосгляд – Філософія – Релігія: Зб. наук. пр.* Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». 2012. Вип. 2. С. 300–309.
20. Философский энциклопедический словарь. Москва : ИНФРА-М, 1999. 576 с.
21. Фурман А.В., Морщакова О.С. Психокультура як самоорганізована сфера аксіобуття. *Вітакультурний млин.* 2013. № 15. С. 13–22.
22. Чепелева Н.В. Психологічна культура майбутнього вчителя. Київ : Знання, 1989. 32 с.
-

Гусак В. М. Професійно-психологічна культура як інтегративне свойство соціального працівника

Стаття посвячена теоретичному аналізу понять «культура», «психологічна культура» і «професійно-психологічна культура». Розглядається різниця між життєвою і науковою, загальною (базисною) і професійною психологічною культурою особистості. Розкрито зміст і суттєві характеристики феномена професійно-психологічної культури як інтегративної характеристики соціального працівника, яка виступає одним з основних показників його особистого і професійного розвитку. Сформульовано власне узагальнене визначення професійно-психологічної культури соціального працівника як багатокомпонентної структури, наведено її функції і основні складові.

Ключевые слова: культура, психологічна культура, професійно-психологічна культура, соціальний працівник, ціннісно-смысловий компонент, емоційний компонент.

Husak V. M. Professional-psychological culture as an integrative characteristic of a social worker

The article is devoted to the theoretical analysis of the concepts “culture”, “psychological culture” and “professional psychological culture”. The difference between life and science, general (basic) and professional psychological culture of personality is considered. In the article revealed the content and intrinsic characteristics of the phenomenon of professional-psychological culture as an integral property of a social worker, which is one of the main indicators of his personal and professional development. A self-generalized definition of the professional-psychological culture of a social worker as a multicomponent structure is formulated; its functions and main components are presented.

Key words: culture, psychological culture, professional-psychological culture, social worker, value-semantic component, emotional component.